

وزارت علوم تحقیقات و فناوری
دانشکده غیر دولتی - غیر انتفاعی رفاه
حقوق

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد رشته حقوق خانواده

عنوان
تبیین تأثیر عدالت در تعدد زوجات

دانشجو:

نرگس زهری

استاد راهنما:

دکتر محمد بهرامی خوشکار

استاد مشاور:

زهرالامع

وزارت علوم تحقیقات و فناوری
دانشکده غیر دولتی - غیر انتفاعی رفاه
حقوق

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد رشته حقوق خانواده

عنوان
تبیین تأثیر عدالت در تعدد زوجات

دانشجو:

نرگس زهری

استاد راهنما:

دکتر محمد بهرامی خوشکار

مرداد ۱۳۹۸

برای حمایت از حقوق پدیدآوران

تقدیم به:

پدر فداکار و مادر مهربانم که تار و پود وجودم حاصل عشق خالصانه آن هاست و خالصانه در تمام طول تحصیل مرا یاری نموده و همراهی کرده اند.

تشکر و قدردانی

از زحمات بی دریغ استاد بزرگوارم دکتر محمد بهرامی خوشکار که با صبر و شکیبایی هر چه تمام تر و با وجود مشکلات متعدد در تمامی مراحل این پایان نامه مرا از راهنمایی‌ها، و کمک‌های علمی و اخلاقی خود بهره‌مند نموده‌اند.

استاد گرامی سرکار خانم دکتر زهرا لامع که استاد مشاور اینجانب بودند و همچنان به من لطف داشتند.

از سرکار خانم دکتر الهام شریعتی که زحمت داوری این پایان نامه بر عهده ایشان بوده است و از محضرشان استفاده فراوان برده‌ام.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	چکیده
۲	فصل ۱: کلیات و مفاهیم پژوهش
۳	۱-۱- کلیات پژوهش
۴	۱-۱-۱- بیان مسأله پژوهش
۷	۱-۱-۲- توجیه طرح
۸	۱-۱-۳- پیشینه پژوهش
۱۰	۱-۱-۴- اهداف پژوهش
۱۰	۱-۱-۵- سوالات تحقیق
۱۰	۱-۱-۶- فرضیات
۱۱	۱-۱-۷- روش تحقیق
۱۱	۱-۲- مفاهیم پژوهش
۱۱	۱-۲-۱- تعریف لغوی عدالت
۱۴	۱-۲-۲- تعریف حقوقی عدالت
۱۵	۱-۲-۳- اقسام عدالت
۱۶	۱-۳-۲-۱- عدالت فقهی
۱۶	۱-۳-۲-۲- عدالت حقوقی
۱۷	۱-۳-۳-۲- عدالت اجتماعی
۱۸	۱-۴-۲-۱- تعریف لغوی نکاح
۱۹	۱-۴-۲-۱-۱- تعریف نکاح در فقه
۱۹	۱-۴-۲-۲- تعدد زوجات
۲۰	۱-۵-۲- دیدگاه‌های مختلف درباره فلسفه تعدد زوجات
۲۶	۱-۳-۳- تاریخچه تعدد زوجات
۲۶	۱-۳-۱- تعدد زوجات قبل از اسلام
۲۸	۱-۳-۲- تعدد زوجات در اسلام
۳۲	۱-۴- فلسفه ازدواج‌های پیامبر (ص)
۳۳	۱-۵- حکمت تعدد زوجات در سیره نبی (ص)
۳۴	۱-۵-۱- انگیزه های دینی
۳۴	۱-۵-۲- مصالح اجتماعی و سیاسی

۱-۵-۳- مصالح اخلاقی ۳۵

فصل ۲: جایگاه عدالت در تعدد زوجات

۱-۲- مقدمه	۳۸
۲-۲- شرایط تعدد زوجات در فقه	۳۸
۱-۲-۲- محدودیت تعدادی	۳۸
۲-۲-۲- شرط عدالت	۳۹
۳-۲-۲- رضایت همسر	۴۱
۳-۲- تعدد زوجات از نگاه حقوقی	۴۳
۱-۳-۲- تعدد زوجات در قانون مدنی	۴۳
۲-۳-۲- تعدد زوجات در قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۴۶	۴۴
۳-۳-۲- تعدد زوجات در قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۵۳	۴۵
۴-۳-۲- تعدد زوجات در قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۹۱	۴۷
۴-۲- ضرورت التزام به عدالت در روابط زوجین	۴۷
۵-۲- عدالت در چند همسری از دیدگاه قرآن کریم	۴۹
۶-۲- تبیین مفهوم عدالت در آیات مربوط به تعدد زوجات در پرتو روایات اهل بیت	۵۱
۱-۶-۲- عدالت ظاهری	۵۲
۱-۵-۲- حق قسم	۵۲
۲-۵-۲- نفقه	۵۳
۲-۶-۲- عدالت باطنی	۵۴
۳-۶-۲- بهترین شیوه تعدد زوجات	۵۵
۷-۲- بررسی ادله جواز چند همسری در اسلام	۵۶
۸-۲- آثار و احکام چند همسری	۶۱
۱-۸-۲- حق همخوابگی	۶۱
۲-۸-۲- ارث زوجات	۶۴
۳-۸-۲- تحریم همسر پنجم	۶۴

فصل ۳: دیدگاههای مرتبط با تعدد زوجات و تاثیر عدالت در صحت یا عدم صحت نکاح

۱-۳- مقدمه	۶۸
۲-۳- برداشت‌های متفاوت از جایگاه تعدد زوجات در آیه شریفه ۳ سوره نساء	۶۸
۱-۲-۳- دیدگاه اول: استحباب تعدد زوجات	۶۸
۲-۲-۳- دیدگاه دوم: منع مطلق تعدد زوجات	۶۹
۳-۲-۳- دیدگاه سوم: منع تعدد زوجات در غیراضطرار فردی از سوی حاکم	۶۹

۷۰	۳-۲-۴ دیدگاه چهارم: جواز تعدد زوجات، مشروط به رضایت همسر اول یا مخفی نگه داشتن
۷۱	۳-۲-۵ دیدگاه پنجم: جواز تعدد زوجات، مشروط به رعایت عدالت
۷۲	۳-۳ نقد و بررسی دیدگاه‌ها
۷۳	۳-۳-۱ نقد و بررسی دیدگاه اول
۷۵	۳-۳-۲ نقد و بررسی دیدگاه دوم
۷۷	۳-۳-۳ نقد و بررسی دیدگاه سوم
۷۷	۳-۲-۳-۱ اشکال اول: نگاه افراطی به عرف
۷۷	۳-۲-۳-۲ اشکال دوم: نوعی تناقض
۷۸	۳-۲-۳-۳ اهتمام بر روانشناسی و جامعه‌شناسی زنان
۷۸	۳-۲-۳-۴ نقد و بررسی دیدگاه چهارم
۸۰	۳-۲-۳-۵ نقد و بررسی دیدگاه پنجم
۸۲	۳-۴ مبانی فقهی جرم انگاری تخلف از شروط تعدد زوجات
۸۲	۳-۴-۱ سیر تحولات تقنینی در خصوص ضمانت اجرای تخلف از شروط تعدد زوجات

۸۶ پیشنهاد

۸۷ نتیجه‌گیری

۹۱ منابع

۹۱	منابع فارسی
۹۴	منابع غیرفارسی

۹۹ پیوست‌ها

۹۹	پیوست الف
۱۰۰	پیوست ب
۱۰۱	پیوست پ

چکیده

چند همسری یا تعدد زوجات که در بسیاری از جوامع بشری رواج داشته و دارد در همه ادیان آسمانی پیش از اسلام، امری مورد قبول و پذیرفته شده بوده است و به استناد آیات و روایات معتبر و سیره متشرعه، جواز و مشروعیت آن در شریعت اسلامی به عنوان یک حکم امضایی مورد اجماع و اتفاق همه مذاهب اسلامی است. بر اساس مصلحت فردی و اجتماعی انسان‌ها و همچنین با در نظر گرفتن طبیعت وجودی زن و مرد، وضعیت جسمی و جنسی، ویژگی‌ها و نیازهای آن‌ها، شریعت اسلام تعدد زوجات را با رعایت شرایطی که بیان شده است مباح می‌داند. اگر به آیات و روایات متعدد در فقه بیشتر توجه شود و با دقت بیشتری به جستجو در قانون پرداخته شود، می‌توان به این نکته مهم دست یافت که یکی از شروط تعدد زوجات برقراری عدالت میان همسران می‌باشد که از مهم ترین و اصلی ترین شروط چند همسری می‌باشد و با توجه به مطالعات انجام شده این نکته فاحش بدست می‌آید که در صورت فقدان عدالت دادگاه نباید اذن ازدواج مجدد را به زوج بدهد. شایان ذکر است در بحث احراز عدالت توسط دادگاه چون عدالت در گذر زمان مشخص می‌شود نه در لحظه‌ای خاص و همچنین با توجه به جایگاه افراد، احراز عدالت به سختی صورت گرفته و با توجه به شرایط اشخاص متعدد می‌باشد. در این پژوهش سعی در بررسی تبیین تاثیر عدالت در تعدد زوجات و بررسی مفهوم رعایت عدالت می‌باشد و به سوالات ذیل پاسخ داده می‌شود؛ پاسخ به مفهوم فقهی عدالت در تعدد زوجات و نگاهی به نظرات موجود در فقه از باب شرایط موجود در تعدد زوجات و همچنین بررسی حقوقی و پاسخ به مفهوم حقوقی عدالت در تعدد زوجات و سیر در قوانین از باب شرایط موجود در قانون و دادگاه‌ها برای بحث چگونگی احراز عدالت در اذن در ازدواج مجدد.

کلید واژه:

تعدد زوجات - شرط عدالت - قانون حمایت از خانواده - حقوق زوجة

فصل ۱: کلیات و مفاهیم پژوهش

یکی از مسائل مهم در حیطه‌ی زندگی شخصی و گروهی افراد که بیشتر اوقات مورد توجه و مورد بحث پژوهشگران و اندیشمندان بوده است مسئله‌ی حقوق خانواده می باشد. کاملاً روشن است که بحث و بررسی در خصوص مبانی خانواده بسیاری از مسائل موجود و حتی مسائل جدید و به روزی که محور بحث مردم واقع می شود و در مسائل خانوادگی به آن برخورد می کنند را تحت عنوان حقوق خانواده مرتفع می نماید. نوشتار حاضر در تلاش است تا به شناخت مبانی حقوق خانواده در چارچوب تعدد زوجات از دیدگاه اسلام بپردازد تا این مسئله روشن گردد که آیا تفاوت جنسیتی و طبیعت ساختاری مردان در اجازه‌ی تعدد زوجات به مردان دخالت داشته است یا تأثیری در آن ندارد. در مباحث آتی روشن می گردد، در مواردی شک و گمان نسبت به تاثیر جنسیت در برخی از مباحث خانواده وجود دارد اما با توجه به منشأ سپرده شدن برخی حقوق به بعضی از انسان‌ها اراده‌ی الهی و مصالح حقیقی انسان است، شایان ذکر است عامل جنسیت نقش اساسی در مصالح حقیقی احکام برای اختصاص یافتن حقوق مختص به زن و مختص به مرد داشته است. البته در این میان دیدگاه‌های دیگری نیز مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفته است. تعدد زوجات از مسائل دیرینه‌ای می باشد که مورد بحث بوده و در جوامع مختلف رواج داشته است (ویل دورانت، ۱۳۷۰، ۵۰). تاجایی که در ایران باستان تعدد زوجات اساس خانواده به شمار می رفت و مرد می توانست به نسبت توانایی مالی خود هر تعداد زن که بخواهد اختیار کند در نتیجه تک همسری و داشتن یک زن مخصوص مردان بی بضاعت بود. (کریستین سن و آرتور امانوئل، ۱۳۷۲، ۳۲). در میان عرب جاهلیت نیز چند همسری رواج بی شماری داشت و تعدد زوجات مردان به تعداد مشخصی، محدود نمی شد. (مطهری، ۱۳۷۵، ۳۴۲). تعدد زوجات در فقه نیز مورد پذیرش قرار گرفته است. خداوند در قرآن می فرماید: «می توانید از زنان پاکیزه تا چهار زن اختیار کنید ولی اگر خوف آن دارید که بین آن ها به عدالت رفتار نکنید به یک زن اکتفا کنید که این امر نزدیک تر است به این که از عدالت دور نیفتید و بر زن ها ظلم نکنید. « (نساء/۳)

امکان ازدواج مجدد به قدرت مرد در اجرای عدالت نسبت به زنان بستگی دارد و بدین معنی است که اسلام ازدواج مجدد را امری استثنا مطرح می کند و همچنین به عنوان راه حل پاره ای از مشکلات اجتماعی مورد قبول می داند. با توجه به مطالب مذکور می توان گفت تعدد زوجات از پیشنهادات و ابتکارات اسلام نیست و با حکم الهی ایجاد نشده است؛ بلکه امری که از قبل در جوامع اسلامی و غیر اسلامی موجود

۱. وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْبَيِّنَاتِ فَاَنْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَى وَثُلَاتٍ وَرَبَاعَ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَلِكَ

أَذْنَىٰ أَلَّا تَعُولُوا

بوده، مورد پذیرش قرار گرفته و در عین حال تعداد آن به چهار محدود شده است. با توجه به اینکه، اسلام، مؤسس تعدد زوجات نبوده است این مقوله در حقوق خانواده از احکام امضایی شارع می باشد. از آنجاکه حقوق موضوعه ایران برگرفته از فقه می باشد، تعدد زوجات به تبعیت از فقه مورد پذیرش قرار گرفته است. قانون مدنی در ماده ۹۴۲ مقرر می دارد: «در صورت تعدد زوجات، ربع یا ثمن ترکه که تعلق به زوجه دارد بین همه آنان بالسویه تقسیم می شود.»

با توجه به اینکه تعدد زوجات قبل از اسلام در بسیاری از سرزمین ها از جمله شبه جزیره عربستان وجود داشت مصلحت نبود که اسلام آن را تماماً از میان ببرد و می بایست با تغییراتی در آن، برای تعدد زوجات حدود و قیودی مشخص نماید تا از زنان حمایت شده و از سوء استفاده هایی که در نظام چند زنی صورت می گرفت، جلوگیری شود. اسلام تعدد زوجات را به حداکثر چهار زن دائم محدود کرد و البته شرط عدالت را از شروط مهم در چند زنی قرار داد. قرآن کریم در این باره می فرماید: «اگر بیم دارید که عدالت نکنید فقط یک زن بگیرید.» (نساء/۱۳)

با توجه به اینکه در قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۴۶، با رعایت شروطی ضمن پذیرش تعدد زوجات، عدالت را به همان معنایی که در فقه اسلامی و تفسیر آیه سوم سوره نساء است، پذیرفته بود یک نوع نظارت قضایی مانند آنچه در فقه اسلامی مطرح گردیده است؛ قرار داد به همین جهت نسبت به قانون مدنی در زمینه تعدد زوجات کامل تر بوده است. (ماده ۱۴) قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۵۳ در متن حقوقی خود رضایت همسر اول را پیش بینی نموده و عدالت نسبت به همسر اول را ملاک اجرای عدالت از سوی مرد قرار داده است، که جایگزین قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۴۶ شد. (ماده ۱۶)

۱-۱-۱- بیان مسأله پژوهش

تک همسری طبیعی ترین و متعارف ترین شکل زناشویی است، یعنی هر یک از زن و مرد تمام احساسات و عواطف و منافع دیگری را متعلق به خود می داند. نقطه مقابل تک همسری، اشکال گوناگون دارد که یکی از انواع که مشروع می باشد تعدد زوجات است و اسلام شرایط و محدودیت هایی را برای آن وضع نموده است، از جمله آنها اجرای عدالت نسبت به زنان متعدد می باشد. عدالت مفاهیم گوناگونی دارد و در این بخش به معنای عدالت و توضیح آن در قرآن و قانون و

۱. فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً

همچنین تاثیر آن در بحث تعدد زوجات پرداخته می شود.

«عدل به معنای داد، برابری، ضد ظلم و جور است و عدالت در لغت به معنای برابر داشتن، دادگری، دادگر بودن، انصاف داشتن آمده است.» (معین، ۱۳۵۱، ۲۲۷۹) در اصطلاح عام فضیلتی است که به موجب آن باید به هر کس آن چه را حق اوست داد. «ظاهراً مراد از عدل، عدل اجتماعی است و آن این است که با هریک از افراد اجتماع به استحقاق آن فرد رفتار شود یکی را جای دیگری نگیریم و عملی را جای عمل دیگر نگذاریم» (غنی نژاد، ۱۳۸۰، ۴۵) در اصطلاح فقهی، عدالت عبارت است از «کیفیت و توانایی و یا ملکه ای است که در اثر تمرین و ممارست در طبیعت انسان متمکن و جایگزین شود و انسان را همواره به رعایت تقوا و مروت و می دارد و بر این اساس، عادل کسی است که واجبات الهی را انجام می دهد و گناهان کبیره را ترک می کند و بر گناهان صغیره اصرار نمی ورزد» به دیگر سخن، «عادل کسی است که معاشران وی در ظاهرش عیب نبینند اگر چه از باطنش غیب ندانند.» (حرعاملی، ۱۴۰۹، ۴۲)

در قرآن کریم اصلی ترین مستند شرط عدالت در ازدواج مجدد آیه ۳ سوره ی نساء است. آیه می فرماید: «وَإِنْ خِفْتُمْ أَنْ لَا تَقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَىٰ وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ فَإِنْ خِفْتُمْ أَنْ لَا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَلِكَ آذَنِي أَلَّا تَعُولُوا.» خلاصه ی معنی آیه این است که می توانید از زنانی که پاک و خوب می دانید تا چهار زن بگیرید ولی اگر خوف آن دارید که بین آن ها به عدالت رفتار نکنید به یکی اکتفا نمایید که این امر یعنی اکتفا به یک زن نزدیک تر است به این که از عدالت دور نیفتید و بر زن ها ظلم نکنید.

«فَإِنْ خِفْتُمْ أَنْ لَا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً، اگر خوف آن دارید که بین آن ها به عدالت رفتار نکنید به یکی اکتفا نمایید.» همانطور که مشخص است در این آیه خداوند به این نکته اشاره دارد که حکم معلق بر ترس و خوف از عدم اجرای عدالت میان زنان نموده و صحبتی از علم نسبت به عدم اجرای عدالت نمی کند، چراکه وسوسه نفسانی را در خصوص رعایت عدالت نمی توان نادیده گرفت و باتوجه به مصلحت نیازی به علم نیست. به عبارت دیگر، در این آیه خداوند به همان صراحتی که ازدواج مجدد با حداکثر چهار زن را جایز دانسته با همان صراحت در صورت ترس از عدم اجرای عدالت، اکتفا نمودن مرد به تک همسری را مطرح نموده است. بنابراین، مرد زمانی می تواند اقدام به ازدواج مجدد نماید که اطمینان یا ظن غالب در خصوص توانایی در اجرای عدالت در بین همسران خود داشته باشد. (مهرپور، ۱۳۸۴، ۲۶۸). «ذلک ادنی ان لا تعولوا.» یعنی روش تک همسری که تشریع شد به اجرای عدالت در خصوص یک زن و عدم تجاوز به حقوق زنان متعدد نزدیکتر است. این جمله با حکمتی که در آن ذکر شده دلالت می کند چرا که اصولاً اساس تشریع در احکام نکاح بر پایه ی عدل و منحرف نشدن و تجاوز نکردن به حقوق گذارده شده است. پس از اینکه لزوم

رعایت عدالت میان زنان از سوی مرد برای تعدد زوجات اثبات گردید، باید منظور از عدالت را تبیین نماییم. در یک تقسیم بندی کلی می توان عدالت و عدل را به «عدل حقیقی واقعی» و «عدل تقریبی عملی» تقسیم کنیم. «عدل حقیقی واقعی»؛ یعنی رعایت حد وسط بین افراط و تفریط، که تشخیص آن بسیار مشکل است. این قسم از عدل موجب می شود که مرد در تشخیص رعایت حقیقی عدالت بین زنان متعدد به ویژه در خصوص تأثیرهای درونی که ناشی از دلبستگی قلبی و محبت واقعی به زنان متعدد است دچار سردرگمی شود. به بیان دیگر، عدل حقیقی واقعی یعنی؛ انسان حتی از نظر تمایلات قلبی و عواطف طبیعی که رعایت آن خارج از اراده ی انسان است، که در اینجا تکلیف مالا یطاق است و با توجه به اینکه تکلیف باید در حدود توانایی انسان متعارف باشد و خداوند رعایت این نوع عدالت را برای مرد واجب نمی شمارد و آیه ی ۱۲۹ سوره ی نساء «و لن تستطیعوا ان تعدلوا بین النساء و لو حرصتم، شما هر قدر کوشش کنید نمی توانید در میان همسران خود عدالت و مساوات برقرار سازید.» به این واقعیت اشاره می کند که رعایت عدالت باطنی برایتان ممکن نیست نه اینکه بگویند رعایت عدالت به طور مطلق ممکن نیست که با ضمیمه به آیه ی «و ان خفتم ان لا تعدلوا فواحد» نتیجه اش ممنوعیت مطلق تعدد زوجات باشد، بلکه آن چیزی که نفی شده، عمل حقیقی واقعی است که توضیح داده شد. این آیه «و لن تستطیعوا...» خالی از تهدید نیست و عدالت حقیقی واقعی یعنی برگزیدن حد وسط افراط و تفریط، که رعایت کردن آن از چیزهایی است که هر چند انسان بسیار خواسته باشد و آرزومند آن باشد و در آن جهت کوشش کند، قادر به اجرای آن نیست. نوع دیگری از عدالت، «عدل تقریبی عملی» و به تعبیری عدالت متعارف می باشد؛ یعنی عدالت در جنبه های عملی و خارجی رعایت شود. در بحث ازدواج مجدد، این قسم عدل یعنی این که مرد تمام میل را به یک طرف و به یک زن متوجه نسازد که در نتیجه زن حیران و بلا تکلیف شود، به طوریکه نه احساس کند که شوهر دارد و از زندگی مشترک بهره مند است و نه آزاد باشد که تکلیف خود را بداند و عدل تقریبی عملی یعنی مرد با عمل خود در خصوص اعمال تکالیفش نسبت به زنان خود و اعطای حقوق زنانش، به آنها عدل و مساوات برقرار کند، بی آنکه صرفاً از یکی جانب داری کند. (ثانی، ۱۴۱۰، ۲۵۰).

درست است که قانون مدنی به پیروی از حقوق اسلام به طور کلی و تلویحی دلالت بر این دارد که مرد می تواند زنان متعدد بگیرد ولی در خصوص اینکه یک مرد تا چند زن را می تواند به نکاح خود در آورد ساکت است. برای نمونه، ماده ی ۱۰۴۹ قانون مدنی مقرر می دارد: «هیچ کس نمی تواند دختر برادر زن و یا دختر خواهر زن خود را بگیرد مگر با اجازه ی زن خود.» همچنین ماده ی ۹۴۲ قانون مدنی مقرر داشته: «در صورت تعدد زوجات ربع و ثمن ترکه که تعلق به زوجه دارد بین همه ی آنان بالسویه تقسیم می شود» اما با توجه به نظام مدنی اسلام و طبق عرف و عادت مسلم که مبتنی بر آن است، در محدود بودن تعدد

زوجات دائم به چهار زن نمی توان شک کرد. با این که در گذشته، در زمان قانون گذاری و تدوین و تصویب قانون مدنی، تعدد زوجات بیشتر به عنوان یک عرف مسلم در جامعه شایع بود و نوعی عمل رایج بوده است، علی القاعده باید قانون گذار آن را در قانون مدنی منعکس می کرد. با این وجود، اجازه ی ازدواج مجدد و اختیار مرد نسبت به نکاح چهار زن به صراحت در این قانون نیامده است. همچنین قانون مدنی، در فصل سوم مبحث موانع نکاح در فصل سوم، در موانع نکاح استیفای عدد را که در کتب مشهور فقهی از جمله شرایع با توجه به اجماعی بودن آن به عنوان یکی از موانع نکاح محسوب داشته اند مطرح نکرده است که قابل تأمل است البته به نظر می رسد دلایل و توجیهاتی برای این نکته قابل طرح باشد. از جمله این که قانون گذار مایل نبوده است که با اختصاص دادن موادی مستقل به این موضوع به طور قانونی تعدد زوجات را اجازه بدهد و راه سوء استفاده ی مردان را جهت تنوع طلبی هموار نماید و اگر هم به طور تلویحی در برخی مواد قانون مدنی به آن اشاره شده است به این علت می باشد که حکم مستفاد از آن مواد (مانند: مواد ۹۰۰، ۹۰۱، ۹۴۲ و ۱۰۴۹ قانون مدنی) در باب ارث و موانع نکاح بوده است که قانون گذار برای حفظ حقوق زنان و فرزندان ناشی از نکاح می بایست به آنها بپردازد و نمی توانسته درباره ی آن ها سکوت کند. دوم اینکه، با توجه به شرایط جامعه در زمان تدوین قانون مدنی و اختلاف نظرها و دیدگاه های مختلف در مورد تعدد زوجات، نویسندگان قانون مدنی چون نمی خواسته اند که مخالفتی با نصّ قرآن و اجماع مسلمین داشته باشند و از طرفی نیز مایل به پذیرفتن آن در قالب قانون موضوعه نبوده اند، از تعدد زوجات به طور غیر مستقیم و از باب ضرورت در مقام بیان احکام دیگر مانند ارث و موانع نکاح سخن گفته اند.

البته علاوه بر عدالت از نظر اسلام، تمکن مالی و امکانات و شرایط جسمی و حتی تلاش در رعایت عدالت برای حالات روحی احساسی و قلبی (که البته کار سهل و آسانی نیست) به طوری که زن را از بلا تکلیفی خارج کند، که ممکن است در یک معنا از مصادیق رعایت عدالت باشد از جمله شرایط تعدد زوجات است که تاثیر بسزایی در آرامش روحی و روانی در زندگی خود مرد، همسران و همچنین فرزندان ناشی از نکاح ایجاد می کند.

۱-۱-۲- توجیه طرح

بر هیچ کس پوشیده نیست که اسلام دین جامع و کاملی می باشد و تمامی احکام و دستورات آن در جهت سعادت دنیوی و اخروی بشر تنظیم شده است. امروزه یکی از احکام اسلام که مورد اعتراض واقع گردیده است بحث تعدد زوجات می باشد و با توجه به اینکه جامعه ای که ما در آن زندگی می کنیم روبه پیشرفت

می‌باشد و نقش زنان در جامعه فزونی یافته و گاهی در نقش‌آفرینی برابر مردان می‌باشند یکی از علل اصلی اختلافات و فروپاشی خانواده‌ها، تعدد زوجات مرد با توجه به داشتن همسر می‌باشد. فلذا با پرداختن به بحث عدالت در تعدد زوجات، اینجانب سعی در ارائه راه‌حل برای پاسخ به اختلافات موجود رایج در جامعه و همچنین یافتن راه‌حل برای رعایت حقوق زنان و اهمیت دادن به شخصیت و احساسات زن در بحث تعدد زوجات نموده‌ام.

۱-۳- پیشینه پژوهش

درمورد تعدد زوجات تحقیقات بسیاری صورت گرفته است در سایت ایران داک به موضوعات مشابه با موضوع پایان‌نامه اینجانب اشاره شده است.

پایان نامه اول: نقد محدودیت ازدواج مجدد و آثار آن در قانون حمایت از خانواده از منظر فقه و حقوق، در این پایان نامه نقد محدودیت ازدواج مجدد و آثار آن در قانون حمایت از خانواده از منظر فقه و حقوق بیشتر در مورد انواع ازدواج صحبت شده است که چون شخص نمیتواند عدالت را برقرار کند این اتفاقات می افتد و فقط در فصل دوم اشاره ای به عدالت شده است. اما در این پایان نامه به مقوله عدالت به عنوان موضوع اصلی پرداخته شده و تاثیر عدالت در انعقاد نکاح را به عنوان شرط اساسی ازدواج مجدد و تبیین و بررسی قرار می دهیم.

پایان نامه دوم: بررسی تطبیقی احکام و آثار تعدد زوجات در حقوق ایران، لبنان و مصر، در این پایان‌نامه بررسی تطبیقی احکام و آثار تعدد زوجات در حقوق ایران، لبنان و مصر گزارش تاریخی از سابقه تعدد زوجات در جوامع مختلف صحبت شده و بعد موارد قانونی کشورهای فوق را مورد بررسی قرار داده است و در مورد آن به بحث پرداخته است.

پایان نامه سوم: بررسی فقهی و حقوقی شروط ازدواج مجدد با تاکید بر شرط عدالت. در این پایان‌نامه بررسی فقهی و حقوقی شروط ازدواج مجدد با تاکید بر شرط عدالت برپایی عدالت را در چند همسری بیشتر در باب قانون مطرح کرده است و در پایان هم از عواقب رعایت نکردن عدالت صحبت کرده است. اما در این پایان نامه به شرط عدالت، میزان تاثیر آن در صحت یا بطلان انعقاد نکاح می پردازیم و همچنین بررسی همه جانبه عدالت از بُعد مادی و معنی برای اذن در ازدواج مجدد از سوی دادگاه.

پایان نامه چهارم بررسی جایگاه اصل عدالت در حقوق و تکالیف زوجیتی در نظام

حقوقی ایران، در این پایان‌نامه به بررسی جایگاه اصل عدالت در حقوق و تکالیف زوجین در نظام حقوقی ایران پرداخته است و در این پایان‌نامه، بیشتر به تکالیف زوجین پرداخته و فقط عدالت را مورد بررسی قرار داده است و تکالیفی که همسران نسبت به یکدیگر دارند، مورد بررسی قرار داده است. اما در این پایان‌نامه به بررسی رعایت عدالت از جانب زوج برای انعقاد نکاح می‌پردازیم و همچنین به بررسی نکاح در صورت استقرار یا عدم استقرار عدالت پس از نکاح نیز پرداخته می‌شود و همچنین به این نکته می‌پردازیم که عدالت باید به چه کیفیتی باشد تا مبنای صدور حکم قاضی برای تعدد زوجات از سوی زوج واقع گردد.

سایر پایان‌نامه‌ها و مقالات مرتبط با موضوع بحث:

۱. پایان‌نامه‌ها

- بررسی بازتاب چند همسری از دیدگاه حقوقی در جامعه، حجت محمدپور، دانشگاه آزاد اسلامی، آذربایجان
- بررسی فقهی و حقوقی شروط ازدواج مجدد با تاکید بر شرط عدالت، محمد جعفر نژاد، دانشگاه آزاد ماکو
- بررسی فقهی و حقوقی تعدد زوجات، زهرا سلطانی دهنوی، دانشگاه الزهرا(س)
- نقد محدودیت ازدواج مجدد و آثار آن در قانون حمایت خانواده، از منظر فقه و حقوق، مرتضی پورحبیب، جامعه المصطفی العالمیه
- تعدد زوجات در فقه و خلأهای آن در قانون حمایت از خانواده مصوب ۱۳۹۱، بتول سلحشور، دانشگاه آیت الله حائری میبد
- بررسی میزان حمایت قانونگذار از همسر اول در ازدواج مجدد شوهر، محبوبه پورشفیعی، دانشگاه تربیت مدرس
- چالشهای تفسیری در آیات مربوط به زنان (آیه ضرب و عدالت در تعدد زوجات)، طاهره خواجه کلایی، دانشگاه الهیات قم.

۲. مقالات

- بررسی تفسیری آیه «و ان خفتم الا تقسطوا فی الیتامی»، محمد حسن رستمی، فصلنامه علمی پژوهشی
- آسیب‌شناسی مسئله‌ی تعدد زوجات در حقوق و رویه‌ی قضایی ایران، مهدیه محمد تقی زاده، زن در فرهنگ و هنر
- رعایت عدالت در تعدد زوجات، مسعود امامی، فصلنامه کاوشی نو در فقه

- فلسفه حکم تعدد زوجات، مسعود امامی، پژوهشنامه اسلامی زنان در خانواده
- از فرهنگ چند همسری تا حقوق چند همسری، محمد جواد جاوید، زن در فرهنگ و هنر

۱-۱-۴- اهداف پژوهش

- ۱- پیدا کردن راه حل مناسب برای رعایت عدالت تمام و کمال از تمام جنبه‌ها، از جانب مرد برای کانون خانواده چند همسری.
- ۲- یاری کردن قانون گذار در تدوین و تکامل حقوق مربوط به زنان و فرزندان در کانون خانواده رعایت عدالت بین اعضای خانواده و در صورت تعدد زوجات از سوی زوج با توجه به نص قرآن کریم و نظر مفسران در این خصوص
- ۳- رسیدگی به مفهوم عدالت در آیات و روایات و همین‌طور بررسی شرایط مورد توجه در دادگاه‌ها برای اذن در ازدواج تا راه حلی برای جلوگیری از آزار و اذیت زوج و زوجه در زندگی مشترک ارائه شود.

۱-۱-۵- سوالات تحقیق

در این تحقیق به سوالات زیر پاسخ داده می‌شود:

سوال اصلی

عدالت زوج در نظام حقوقی ایران و فقه امامیه چه تأثیری در تعدد زوجات دارد؟

سوالات فرعی

۱- تعریف عدالت زوج بر فرض تعدد زوجات چیست؟

۲- چه عواملی در احراز عدالت زوج تأثیر دارد؟

۱-۱-۶- فرضیات

- ۱- شرع اسلام تعدد زوجات و ازدواج مجدد را به شرط رعایت عدالت تجویز نموده است.
- ۲- شرط عدالت در تعدد زوجات و ازدواج مجدد از منظر شارع جایگاه برجسته ای دارد.

۳- مفهوم اولیه و کلی آیات ۱ تا ۱۴ سوره نساء بحث خلقت انسان، حقوق ایتم، تعدد زوجات و ارث می باشد.

۴- مکاتب فقهی در زمینه شرایط ازدواج مجدد اتفاق نظر دارند و تنها در برخی احکام جزئی آن با هم اختلاف نظر دارند.

۱-۱-۷- روش تحقیق

در این پژوهش علاوه بر تصویرسازی آنچه هست به تشریح و تبیین دلایل چگونه بودن و چرایی وضعیت مسئله و ابعاد آن می پردازم و برای تبیین و توجیه دلایل، نیاز به تکیه گاه استدلالی محکمی دارم. این تکیه گاه از طریق جستجو در تاریخ و مباحث نظری و قضایای کلی موجود درباره موضوع و قانون مدنی کشور فراهم می شود (روش کتابخانه ای) و همچنین از طریق تحلیل و توصیف مباحث و کتب مرتبط به نگارش موضوع می پردازم که از ویژگی های توصیف و تحلیل این است که نمی توان دخالتی در موقعیت وضعیت و نقش متغیرها داشته باشیم و آن ها را دستکاری کنیم و صرفاً می بایست پس از مطالعه در خصوص موضوع آن را توصیف و تحلیل نماییم و همچنین ممکن است به کشف قوانین و ارائه نظریه منتهی بشود.

۱-۲- مفاهیم پژوهش

پیش از تبیین عدالت مداری در تعدد زوجات باید مفهوم عدالت، اقسام عدالت و تعدد زوجات تبیین گردد.

۱-۲-۱- تعریف لغوی عدالت

«شماری از لغویان، عدل را به معنای سخن و حکمی دانسته اند که مورد خشنودی مردم باشد.» (فراهیدی، ۱۴۱۰ ق، ۳۸). ابن فارس می نویسد: «عدل دو ریشه صحیح دارد اما معانی آن ها در برابر هم قرار دارد: ۱- برابری، ۲- انحراف و کژی.» (ابن فارس، ۱۴۰۴، ۲۴۷). بعضی دیگر از لغویان «عدل را تعادل و تناسب و تساوی تعریف کرده اند (ابن فارس، ۱۴۰۴، ۲۴۷؛ فیومی، ۱۴۱۴، ۳۹۶، راغب ۱۴۱۴، ۵۵۱). بعضی لغویان معاصر هم «عدالت را مساوات در مکافات نیکی به نیکی و بدی به بدی دانسته اند.» (دهخدا، ۱۳۶۱، ۲۲۵).

ارسطو در کتاب اخلاق نیکوماخوس، بر مبنای نظریه حد وسط، «عدالت را حد وسط عمل ظالمانه (ظلم) و مورد رفتار ظالمانه (انظلام) تعریف کرده است.» (ارسطو، ۱۳۸۵، ۱۶۹).

«ارسطو صاحب کتاب التحقیق، عدل را حد وسط افراد و تفریط می‌داند. به گونه‌ای که در آن هیچ نقصان و زیاده‌ای نباشد.» (مصطفوی، ۱۴۰۲، ۵۵). علامه طباطبایی چنین تعریفی را تعریف به لازمه میدانند. وی در تعریف عدل، ضمن وفادار ماندن به اقوال فلاسفه سلف معتقد است: «عدل، لزوم وسط و دوری از افراط و تفریط در امور است.» این تعریف، تعریف به لازمه است. زیرا «عدل اقامه مساوات و موازنه میان امور است به این که به هر امری آنچه سزاوار است داده شود. در نتیجه همه امور در جایگاهی که شایسته آن است، قرار گیرد.» (طباطبایی، ۱۴۱۷، ۳۳۱).

شهید مطهری در تبیین قلمرو معنایی عدالت می‌نویسد:

«عدالت، عبارت است از اینکه به هر شخص متناسب با طبیعت وجودی‌اش و زحمت ناشی از کار و تلاشش، آنچه شایسته است به او بدهیم عدالت برخلاف ظلم است یعنی به فرد برخلاف لیاقتش به او داده شود و همچنین مقابل تبعیض است یعنی دو فرد که در شرایط مساوی قرار دارند، اعطاء نامساوی داشته باشیم، یعنی به شخصی چیزی را بدهیم که به شخص دیگری نخواهیم داد.» (مطهری، ۱۳۷۳، ۲۵۹). شایان ذکر است تبیین شهید مطهری از عدالت در سخن فوق تبیین لغوی نبوده است بلکه مفهوم عدالت را در عمل بیان داشته است. امام علی، به منزله تمثال واقعی، عدالت می‌فرماید:

«العدل یضع الامور مواضعها و الجود یخرجها من جهتها»، عدالت هر چیزی را در جای خود می‌نهد، در حالی که بخشش آن را از جای خود خارج میکند (شریف رضی، ۱۳۸۸، ۴۳۷، ۳۷۸ و ۳۷۹). گفتنی است که عدالت با انصاف متفاوت است. انصاف به معنای اعطاء هر چیزی به افراد به صورت برابر و همچنین رفتار برابر با طرفین دعوی در خصوص قضاوت کردن و حکم دادن است. (ابن منظور، ۱۴۱۴، ۳۳۱). ابوهلال عسکری از واژه شناسان قرن سوم و چهارم در کتاب معروف خویش به نام «فروق اللغه» درباره فرق عدل و انصاف این چنین گفته است:

«ان الانصاف اعطاء النصف و العدل یكون فی ذالک و فی غیره. الاثری ان السارق اذا قطع قیل انه عدل علیه و لا یقال انه انصف. و اصل الانصاف ان تعطیه نصف الشی و تاخذ نصفه من غیر زیاده و لانقصان. فرق بین عدل و انصاف آن است که انصاف تقسیم برابر و عدالت گاهی در تقسیم کردن مساوی است و گاهی در غیر آن است. از این رو وقتی دست دزد را قطع می‌کنند می‌گویند عدالت درباره اش مراعات شده و نمی‌گویند در حق وی انصاف مراعات شد. اصل انصاف این است که به کسی چیزی را بدون